

УДК 378.147:81'243+378.018.43:004.7
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/63-1-51>

Олександра КАНЮК,
orcid.org/0000-0002-2396-2988
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувачка кафедри іноземних мов
Ужгородського національного університету
(Ужгород, Україна) oleksandra.kanyuk@uzhnu.edu.ua

Надія КІШ,
orcid.org/0000-0002-6950-988X
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Ужгородського національного університету
(Ужгород, Україна) nadiia.kish@uzhnu.edu.ua

ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО ТА ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ

У даній статті було проаналізовано методичні аспекти, що стосуються викладання іноземних мов у вищих навчальних закладах. Було розглянуто можливості використання сучасних онлайн-ресурсів та технологій для організації дистанційного навчання, включаючи змішане навчання. Автори статті відзначили, що запровадження інноваційних методів навчання в українських вишах відноситься до актуальних питань.

Окрім того, стаття розглядає теоретичні та практичні підходи до вирішення проблем, які виникають при навчанні іноземних мов у дистанційному форматі. Автори особливо увагу приділили формуванню та підтримці мотивації студентів до результативного вивчення іноземних мов. Зазначено фактори, що впливають на результативність навчання, а також проблеми, які можуть ускладнювати процес. В статті наводяться приклади сайтів та платформ, які можуть допомогти викладачам з організацією навчання усіх видів мовленнєвої діяльності онлайн. Також відзначаються відмінності між дистанційними та аудиторними заняттями.

У своєму дослідженні автори також представили результати онлайн-опитування студентів, що стосувалися їхнього ставлення до вивчення іноземних мов на дистанційних курсах, а також до цікавих для них видів робіт, які проводяться під час такої форми навчання. Деякі запитання були спрямовані на отримання особистої думки респондентів щодо видів робіт або організаційних питань, які їм особливо сподобалися або не сподобалися в процесі навчання на дистанційних курсах. Загалом було зроблено висновок щодо основних аспектів роботи на онлайн-заняттях з іноземної мови в закладах вищої освіти при дистанційному та змішаному навчанні, а також висловлено думку щодо перспектив подальших досліджень у цьому напрямку. Автори відмічають, що викладачі можуть успішно вирішувати проблеми методичного, організаційного і психологічного характеру, які пов'язані з навчанням у новому форматі. Однак, існують чинники, які заважають використовувати онлайн-можливості на повну потужність, такі як недостатнє технічне оснащення навчальних закладів та посилене навантаження на викладачів.

Також було відзначено, що студенти зацікавлені не тільки у дистанційному навчанні, але й у можливості бути присутніми на аудиторних заняттях. Змішане навчання, яке поєднує в собі сучасні технології та традиційні підходи до навчання, виглядає перспективним.

Ключові слова: дистанційне навчання, змішане навчання, методика, ресурс, іноземні мови.

Oleksandra KANIUK,
orcid.org/0000-0002-2396-2988
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Foreign Languages
Uzhhorod National University
(Uzhhorod, Ukraine) oleksandra.kanyuk@uzhnu.edu.ua

Nadiia KISH,
orcid.org/0000-0002-6950-988X
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages
Uzhhorod National University
(Uzhhorod, Ukraine) nadiia.kish@uzhnu.edu.ua

TEACHING FOREIGN LANGUAGES IN HIGHER EDUCATION IN THE CONDITIONS OF DISTANCE AND BLENDED LEARNING

Methodological aspects related to teaching foreign languages in higher educational institutions were analyzed in this article. The possibilities of using modern online resources and technologies for the organization of distance learning, including blended learning, were considered. The authors of the article noted that the introduction of innovative teaching methods in Ukrainian universities is one of the most urgent issues.

In addition, the article considers theoretical and practical approaches to solving problems that arise when teaching foreign languages in a distance format. The authors paid special attention to the formation and support of students' motivation to effectively study foreign languages. Factors affecting the effectiveness of training, as well as problems that can complicate the process, are indicated. The article provides examples of sites and platforms that can help teachers with the organization of teaching all types of speech activities online. Differences between remote and classroom classes are also noted.

In their research, the authors also presented the results of an online survey of students regarding their attitude to learning foreign languages on distance courses, as well as to the types of work that are interesting to them, which are carried out during this form of education. Some questions were aimed at obtaining the personal opinion of the respondents regarding the types of work or organizational issues that they particularly liked or disliked during the distance learning process. In general, a conclusion was made regarding the main aspects of work in online foreign language classes in institutions of higher education with distance and mixed learning, as well as an opinion was expressed regarding the prospects for further research in this direction. The authors note that teachers can successfully solve methodological, organizational and psychological problems associated with teaching in a new format. However, there are factors that prevent the use of online opportunities to their full potential, such as insufficient technical equipment of educational institutions and increased workload for teachers.

It was also noted that students are interested not only in distance learning, but also in the opportunity to attend classroom classes. Blended learning, which combines modern technologies and traditional approaches to learning, looks promising.

Key words: distance learning, blended learning, methods, resource, foreign languages.

Постановка проблеми. Заклади вищої освіти нині переживають складний період дистанційного навчання, який став випробуванням як для викладачів, так і студентів. Недавно ЮНЕСКО опублікувало наслідки закриття навчальних закладів, що відбулися в середніх школах, багато з яких можна застосувати і до закладів вищої освіти. Ці наслідки включають стрес для викладачів, соціальну ізоляцію, складнощі з вимірюванням та перевіркою рівня засвоєння знань, а також проблеми, пов'язані зі створенням, підтримкою та вдосконаленням дистанційного навчання (UNESCO, 2023). Більшість з цих проблем можуть мати відношення і до вищих навчальних закладів та професійно-технічної освіти (Когут, 2023). Крім того, різка зміна форми навчання призвела до більш виразних проблем, таких як недостатнє володіння цифровими навичками як у викладачів, так і студентів, нескоординованість методів викладання при зміні способу взаємодії зі студентами та питання академічної чесності (Совсун, 2023).

Але будь-яка різка зміна соціальних умов може стати новою можливістю для викладачів і студентів. У зв'язку з цим, умови дистанційного навчання створюють нагальну необхідність впровадження інноваційних методів вищої освіти в Україні, зокрема з урахуванням дистанційного та змішаного навчання.

Особливу увагу потрібно приділити науково-практичному вивченню тем, таких як зміст форм

навчання, нові методи та технології викладання іноземних мов, а також їхні особливості для закладів вищої освіти. Ці теми потребують ретельного дослідження та обґрунтування, щоб забезпечити якісну підготовку студентів у змінних соціальних умовах.

Аналіз останніх досліджень. Останні дослідження підтверджують значний інтерес дослідників до дистанційного навчання та методів, які використовуються в цьому процесі. Наукові статті, що були опубліковані останнім часом, свідчать про цей факт. Ю. Бистрова, О. Воронкін, А. Заболотький та І. Хрін – дослідники, які розглядають технології дистанційного навчання та їх застосування у вищій освіті. Крім того, В. Логвіненко зосереджується на можливостях платформи MOODLE.

У своїх дослідженнях О. Ковальчук, О. Смаль, Т. Максимчук та В. Мізюк проаналізували імплементацію технологій змішаного навчання під час викладання іноземних мов у вищих навчальних закладах. В. Воронкова та О. Кивлюк, І. Когут вивчають освітній простір смарт-суспільства та розглядають використання смарт-технологій у навчанні іноземних мов. Вони зосереджуються на таких методах, як вебінари, розглядаючи при цьому різні соціальні мережі та вік. Крім того, Ю. Назаренко та О. Сирбу досліджують проблеми та наслідки пандемії в освіті. Отже, дистанційне навчання, змішане навчання та використання технологій в освіті є актуальною темою досліджень, що привертає значну увагу дослідників.

Метою цієї статті є представлення результатів опитування студентів щодо їх ставлення до процесу викладання іноземних мов університетами під час дистанційного навчання, а також до форм роботи, які були б цікавими для них в майбутньому під час змішаного навчання. Ми також надаємо інформацію про різноманітні онлайн-ресурси, доступні для викладачів, які допоможуть їм ефективно працювати та розвивати навички іншомовної комунікації. Крім того, ми надаємо поради щодо створення ефективних вправ для занять з іноземних мов у вищих навчальних закладах під час дистанційного та змішаного навчання.

Виклад основного матеріалу. Багато експертів проаналізували проблеми, які стали найбільш гострими під час вимушеного карантину та дистанційного навчання. Серед цих проблем найбільш відчутними стали: недостатня впевненість викладачів та студентів у цифрових навичках, нестача розвинутих методик навчання, підвищене навантаження на викладачів, загроза академічної доброчесності (особливо очевидна в дистанційному навчанні), обмежена автономія закладів вищої освіти та загострення гендерних проблем (оскільки жінки зазвичай несуть більше відповідальності у домашньому середовищі). Ці проблеми також можуть слугувати стимулом для подальшого розвитку змішаної форми навчання, яка вже замінює традиційну очну форму навчання.

Змішане навчання є моделлю педагогічного та технологічного підходу, що базується як на онлайн-технологіях, так і на особистій взаємодії між викладачами та студентами у приміщенні (Рекомендації, 2023). В даний час дослідження та практичні розвідки, що стосуються дистанційного та змішаного навчання, є надзвичайно актуальними, що підтверджують статистичні дані Google Trends. У лютому-березні 2020 року вище за все популярністю користувалися запити на тему «дистанційна освіта». Зацікавленість у змішаному навчанні різко зросла в серпні, перед початком 2020–2021 навчального року, і продовжує залишатися на достатньо високому рівні.

У рекомендаціях Міністерства освіти і науки щодо впровадження змішаного навчання у закладах передвищої та вищої освіти зазначається, що крім переваг у вивченні окремих дисциплін, такий підхід дозволить забезпечити:

- узгодження змісту навчальних програм;
- постійний моніторинг якості освіти;
- демонстрацію окремих курсів потенційним студентам;
- можливість комерціалізації навчального контенту (Рекомендації, 2023).

Здається, у наш час все більш популярним стає змішане навчання, яке вважається найбільш результативним та затребуваним методом освіти. Однак, цей метод також частково переходить у комерційну площину.

Особливо ефективним виявляється викладання іноземних мов за допомогою змішаного навчання, оскільки викладач може використовувати широкі можливості інструментів та технологій. Водночас, успіх такого навчання значно залежить від комп'ютерної грамотності викладача, його вміння підготувати необхідний матеріал та використати належним чином наявні програми.

Зокрема, цифрова грамотність стає однією з важливих проблем для викладачів та студентів, тому що успіх навчання значно залежить від технічної підготовки та вміння швидко розбиратися в нових технологіях. Однак, на сьогоднішній день існує велика кількість різних навчальних платформ, які забезпечують можливість організувати подібну діяльність.

Викладачі ставлять собі за мету донести матеріал цікаво та зрозуміло, забезпечити можливість практикувати усне мовлення, прослухати аудіо матеріали та відповісти на запитання. Студенти, зі свого боку, повинні бути готові до самостійної роботи, знайти необхідний матеріал та швидко включитися в навчальний процес.

Більшість ЗВО використовують платформи MOODLE, Google Class, а також такі сервіси як ZOOM, Google Meet та інші. Викладачам довелося дуже швидко оволодіти різноманітними навчальними платформами та іноді комбінувати їх для досягнення певних цілей на заняттях. Хоча онлайн-навчання читання, аудіювання, говоріння та письма відрізняється від традиційних форматів в аудиторії, воно також може бути досить ефективним. При навчанні говоріння (за умов використання відео), викладач може бачити та чути студентів так само, як і в аудиторії, але корекцію помилок доводиться відкладати до моменту, коли студент закінчує своє виступ. Це означає, що студент не може одразу почути виправлення, і викладачу потрібно записувати помилки та обговорювати їх пізніше. Викладач також може використовувати чат або жести, що, як показала практика, є досить ефективними.

Проте, однією з корисних можливостей, які надають Інтернет-ресурси, є можливість для студентів записати себе та переглянути результати. Це дозволяє студентам покращувати свої навички та знання, переглядаючи свої виступи та працюючи над поліпшенням їхніх помилок. Зокрема, студенти можуть перезаписувати свої виступи, щоб покращити остаточну версію.

Крім того, платформа ZOOM надає чудову можливість для проведення занять в малих групах або парах у різних кімнатах (breakout rooms), що дозволяє студентам одночасно готувати діалоги та обговорювати дискусійні теми.

Викладачі можуть відвідувати групи та допомагати учням з виконанням завдань. Навчання читання онлайн є так само ефективним, як і традиційні заняття в аудиторії. Фактично, викладання онлайн навіть краще, оскільки можна відображати текст на екрані для всіх студентів одночасно, тим самим уникнувши проблеми з браком підручників. Викладач може виділити частини тексту, які необхідно прочитати. Сьогодні онлайн-перекладачі замінюють переклад тексту, який студенти, особливо ті, хто погано знає іноземну мову, постійно використовують. Хоча деяким викладачам не подобається такий стан речей, на жаль, ми не можемо його змінити. Тому на сьогоднішній день переклад тексту не є найважливішим завданням, а розуміння тексту перевіряється за допомогою додаткових запитань, завдань з розуміння тексту, вибіркового перекладу, вивчення та контролю лексичних одиниць з професійного напрямку. Для навчання лексики можна використовувати платформи, такі як Quizlet (<https://quizlet.com/>). Проте завдання з використанням Quizlet краще давати з обмеженням часу або в аудиторії, щоб уникнути можливості використання електронних перекладачів.

Використання дистанційних технологій розширює можливості процесу навчання аудіюванню. Викладач може включати аудіо або відео файли для прослуховування всіма студентами, використовуючи платформу, таку як ZOOM, без необхідності в додатковому обладнанні. Для досягнення успішного підключення важливо правильно налаштувати звук. Доступ до Інтернету є обов'язковою умовою для здійснення дистанційних занять.

Під час навчання письма викладачу потрібно проявляти творчість в складанні завдань, створювати інтегровані заняття та включати завдання, які допоможуть студентам логічно продовжувати попередні дискусії. Підготовка таких завдань вимагає додаткової роботи, але вона дуже важлива, особливо в діловій мові. Google Docs може стати корисним інструментом для викладачів, які хочуть залучити студентів до письмової діяльності. Наприклад, завдання з відкритою відповіддю можуть бути представлені у формі анкет, які насправді можуть бути звичайними есе або формальними/неформальними листами. Студенти можуть одночасно писати такі завдання протягом обмеженого періоду часу, а викладач отримає відповіді, які може перевірити після заняття. Цей

метод дозволяє знизити можливість для студентів скопіювати відповіді з Інтернету.

Дистанційні курси для викладачів, такі як курси FutureLearn від Cambridge Assessment English, надають значну підтримку у розширенні знань щодо різноманітних онлайн інструментів. Ці курси є безкоштовними та надають практичні навички з дистанційного навчання. Крім того, інші навчальні організації проводять вебінари, що дають викладачам корисні поради щодо викладання іноземних мов онлайн.

Ці курси та вебінари демонструють викладачам можливості використання різноманітних онлайн ресурсів, таких як інтерактивні дошки Migo та Padlet. Ці ресурси дозволяють викладачам розміщувати матеріали та співпрацювати зі студентами в режимі реального часу. Студенти можуть спільно розробляти та демонструвати проекти та презентації.

Написання та запис висловлювань на іноземній мові також стає все більш популярним. Студенти можуть легко записувати свої монологи у будь-якому месенджері та надсилати їх викладачеві. Крім того, наявні різні онлайн інструменти, такі як Voicespice, Speakpipe voice-recorder та Padlet, які дозволяють студентам записувати свій голос та озвучувати свої проекти.

Загалом, існує багато ресурсів, що допомагають викладачам урізноманітнювати завдання, робити їх цікавими та охоплювати всі види мовленнєвої діяльності. Ці ресурси дозволяють викладачам ефективно використовувати технології, навіть працюючи зі студентами дистанційно.

Google Maps може стати цінним інструментом для викладачів та студентів, які вивчають країнознавчі теми. З його допомогою можна здійснити віртуальні екскурсії по містах, які вивчаються на заняттях. Тепер, завдяки Google Maps, можна не тільки почути про Лондон, столицю Великої Британії, але й побачити його вулиці, спостерігати за сучасними хмарочосами Сіті та зануритися в його атмосферу.

На сьогоднішній день існує безліч онлайн-ресурсів, які можна успішно використовувати під час дистанційного навчання. Вони зберігають всі свої переваги й можуть бути корисними навіть при змішаному навчанні. Таким чином, викладачі можуть перетворити проблеми, з якими стикнулися на початку цього складного періоду навчання, на користь й цікаві можливості.

Було проведено опитування серед студентів кількох університетів з питань їхнього ставлення до дистанційного навчання з іноземних мов. До опитування долучилися 50 студентів з різних

курсів та університетів, зокрема з Національного університету харчових технологій (Київ), Києво-Могилянської академії та університету державної фіскальної служби (Ірпінь). 74% опитуваних були студентами першого курсу, 12% – другого та третього курсів. Приблизно однакова частка опитаних – 34% – повідомила, що під час карантину та дистанційного навчання вони працювали більше, ніж раніше, тоді як 30% використовували цей час для додаткового навчання, а також 30% – для відпочинку. Таким чином, вимушений період дистанційного навчання надав студентам можливість розширити свою діяльність, заробити гроші тим, хто цього потребує, та поглибити знання тим, хто цікавиться цим.

Зараз студенти вже знають, як працювати під час дистанційного навчання, тому коли їх запитують, як би вони хотіли вивчати іноземну мову після карантину, більшість – 52% – обирає варіант «змішаний»: частину занять в аудиторії, а частину – дистанційно. Приблизно однакова кількість опитаних обирає аудиторні (32%) та дистанційні (34%) заняття (вони мали можливість вибрати кілька варіантів).

Одне з питань, що стосувалося цікавих видів робіт для студентів, які були запропоновані викладачами під час дистанційних занять з іноземної мови, було досить популярним серед респондентів (вони мали можливість надати кілька відповідей). Найбільшу кількість відсотків набрала робота з іноземними фільмами (72%), а також граматичні завдання онлайн (62%). Заняття з викладачем також отримали 60% позитивних відгуків, що свідчить про необхідність живого спілкування з викладачем, коли студенти можуть задати питання та одразу отримати відповідь, отримати пояснення з неясних моментів та отримати мовну практику, де викладач грає важливу роль.

Презентації та записи відеопроєктів отримали відповідно 38% та 14% відповідей.

У відкритих питаннях щодо пояснень про те, що саме сподобалось під час занять у цей період, у відповідях часто згадувалася відсутність необхідності витрачати час на дорогу, можливість обирати зручний час для навчання (тобто поєднувати навчання з роботою) та можливість обирати власний темп навчання. Багато відповідей стосувалося того, що матеріал було цікаво викладено, викладачі швидко реагували на запитання та допомагали у складних ситуаціях. Спілкування з викладачем є особливо важливим для підвищення мотивації студентів до навчання. Міністерство освіти і науки України надає рекомендації щодо впровадження змішаного навчання, зазначаючи, що викладачі

повинні знаходитися в постійному контакті зі студентами, відповідати на їх питання та бути модераторами навчального процесу. Це підвищує активність студентів (Рекомендації, 2023: 41).

Здобувачі освіти в цілому позитивно сприймають використання тестів для перевірки своїх знань. Однак, викладачі, які беруть участь у процесі зазначають, що під час онлайн-тестів можуть виникати проблеми з академічною доброчесністю, особливо якщо здобувачі зацікавлені тільки в отриманні оцінки, а не у реальній перевірці своїх знань.

Особливо викладачам іноземних мов доводиться шукати нові підходи до тестування, оскільки студенти можуть користуватися доступними ресурсами в Інтернеті. Відтак, щоб забезпечити достовірну перевірку знань, можна розглянути можливість організовувати тестування в певний час для всієї групи та збільшувати кількість варіантів завдань. Змішана форма викладання також може допомогти проводити підсумкові тести в аудиторіях.

У зв'язку з цим, питання мотивації та організації достовірної перевірки знань залишаються актуальними, зокрема при дистанційній та змішаній формах навчання. Викладачі повинні продовжувати шукати оптимальні рішення та підходи до цих проблем для забезпечення ефективного процесу навчання.

Один зі студентів, відповідаючи на останнє запитання анкети щодо недоліків в поточному навчальному періоді, вказав на недостатнє спілкування з викладачем як головний чинник. Це ствердження підтримує ідею про важливість змішаної форми навчання, коли технічні аспекти можна вивчити на платформі, але спілкування в аудиторії залишається важливою складовою. Особливо на перших курсах, коли стиль навчальної роботи змінюється, студенти потребують організаційної, емоційної та моральної підтримки викладачів.

Висновки. Дистанційне навчання та змішана форма навчання є викликом, з яким викладачі можуть впоратися. Проблеми, що виникають на шляху, можуть бути методологічного, організаційного та психологічного характеру, і вимагають уваги від тих, у чийх руках знаходиться освіта молоді. Для успішного продовження роботи викладачів, є безліч технічних можливостей, таких як програми, платформи та ресурси. Зацікавлений фахівець може знайти пояснення, практиками та тренінгами для опанування нових інструментів.

Звісно, не все залежить від викладача. Важливу роль відіграє технічне оснащення навчальних закладів, яке не завжди відповідає сучасним

вимогам. Навантаження на викладачів також збільшилося і залишається досить високим, що може призводити до зменшення зацікавленості в результаті стресу та вигорання, навіть у найбільш креативних людей.

Здається, що студенти знаходять багато цікавого та корисного в дистанційному навчанні, але вони все ще потребують особистого контакту та «живого» спілкування в університетах, пояснень

організаційних питань, можливості спілкуватися та відчувати себе частиною студентського життя. Тому, змішане навчання, яке вже впроваджується у багатьох закладах вищої освіти, може вирішити багато питань, які виникли під час карантину та дистанційного навчання. Проте, організація роботи в нових умовах вимагає методичних, організаційних та технічних змін. Ці питання потребують подальшого дослідження та розробки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Adverse consequences of school closures UNESCO : веб-сайт. URL: <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse/consequences> (дата звернення: 02.02.2023).
2. Когут І., Назаренко Ю., Сирбу О. Коронавірус та освіта: аналіз проблем і наслідків пандемії. CEDOS Аналітичний центр : веб-сайт. URL: <https://cedos.org.ua/uk/articles/koronavirus-ta-osvita-analiz-problem-i-naslidkiv-pandemii> (дата звернення: 02.02.2023).
3. Совсун І. Шість проблем української вищої освіти, які виявив карантин. *Вища освіта в Україні*. ОсвітаUA : веб-сайт. URL: <https://osvita.ua/vnz/74767/> (дата звернення: 30.01.2023).
4. Воронкова В., Кивлюк О. Людина у освітньому просторі smart-суспільства. *Interdisciplinary Studies of Complex Systems*. 2017. № 10–11. С. 88–95 URL: http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/17103/1/Voronkova_Kyvlyuk.pdf (дата звернення: 30.01.2023).
5. Рекомендації щодо впровадження змішаного навчання у закладах фахової передвищої та вищої освіти. МОН : веб-сайт. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/2020/zmyshene%20navchanny/zmishanonavchannia-bookletspreads-2.pdf> (дата звернення: 30.01.2023).

REFERENCES

1. Adverse consequences of school closures // UNESCO : web-site. URL: <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse/consequences>
2. Kohut I., Nazarenko Yu., Syrbu O. Coronavirus ta osvita: analiz problem i naslidkiv pandemii. [Coronavirus and Education: analysis of problems and consequences of pandemic]. CEDOS analytical centre. URL: <https://cedos.org.ua/uk/articles/koronavirus-ta-osvita-analiz-problem-i-naslidkiv-pandemii> [in Ukrainian].
3. Sovsun I. Shist problem ukrainskoi vyshchoi osvity, yaki vyiyavv karantyn. [Six problems that quarantine discovered]. Higher education in Ukraine. Osvita UA. URL: <https://osvita.ua/vnz/74767/> [in Ukrainian].
4. Voronkova V., Kyvlyuk O. Liudyna u osvitnomu prostori smart-suspilstva. [A man in an education space of smart-society]. *Interdisciplinary Studies of Complex Systems*. 2017. № 10–11. pp. 88–95. URL: http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/17103/1/Voronkova_Kyvlyuk.pdf [in Ukrainian].
5. Rekomendatsii shchodo vprovadzhennia zmishanoho navchannia u zakladakh fakhovoi peredvyshchoi ta vyshchoi osvity. MON. [Recomendation on introduction of blended learning to the institutions of pre-high and high education]. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/2020/zmyshene%20navchanny/zmishanonavchannia-bookletspreads-2.pdf> [in Ukrainian].